

Kärsimys ja sukupuoli antiikin tarinoissa ja niiden jälkivaikutuksessa

Kivun kuva -podcast, 1. jakso, Elina Pyy ja Jaakkojuhani Peltonen

Elina: Tervetuloa kuuntelemaan *Kivun kuva* -podcastia. Tämä podcast käsittelee kärsimyksen, kehollisuuden ja sukupuolen teemoja suomalaisessa, eurooppalaisessa ja laajemmin länsimaaisessa kulttuurissa. Me jutellaan täällä kivun kuvaamisesta, kerronnallisuudesta ja kokemuksesta erilaisissa taidemuodoissa, akateemisessa tutkimuksessa ja muilla yhteiskunnan sektoreilla. Puhutaan kivun kuvaamisesta, kerronnallisuudesta ja kokemuksesta erilaisissa taidemuodoissa. Puhutaan esimerkiksi siitä, millaiset historialliset jatkumot tai poikkikulttuuriset vaikutteet ovat muokanneet meidän tapaa ajatella kärsimyksistä, ja miten sukupuoli ja muut sosiaaliset määritteet vaikuttavat kivun kokemukseen tai sen ilmaisuun. Tämä podcast on osa Koneen Säätiön rahoittamaa tutkimushanketta *Kivun kuva ja miehen malli: kärsivä miesruumis länsimaissa, taiteessa ja kulttuurissa*.

Elina: Yleensä joka jaksossa täällä on meidän kanssa keskustelemassa hankkeen ulkopuolinen asiantuntijavieras, joka oman työnsä kautta lähestyy päivän teemaa. Mutta tänään itse asiassa meillä on täällä kaksi tutkijaa tästä meidän tutkimusprojektista. Minä olen Elina Pyy, tutkimushankkeen Kivun kuva -hankkeen johtaja ja antiikin historian tutkija Helsingin yliopistosta.

Sitten siellä toisenkin mikrofonin ääressä — kuka siellä?

Jaakkojuhani: Täällä on Jaakkojuhani Peltonen. Minä olen yksi näistä neljästä projektin tutkijasta, ja mukava olla tässä. Meitähän on yhteensä neljä tutkijaa meidän kahden lisäksi.

Elina: Tai meidän kahden lisäksi kaksi.

Jaakkojuhani: Anteeksi, nimenomaan kaksi: Ville Hakanen ja Henna Alalehtimäki. Ville on Helsingin yliopistosta ja Henna Turun yliopistosta. Ville Hakanen keskittyy erityisesti antiikin kuvaston käyttöön suomalaisessa taiteessa osana identiteettien muodostusta 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Hennalla on mieskehon haavoittuvuus, sen kuvaaminen 1800-luvun draamassa ja kirjallisuudessa.

Ville ja Henna esittelevät myöhemmin podcast-jaksossa heidän tutkimuksiaan tarkemmin. Joo, totta — he pääsevät ääneen myöhemmin. Meillähän on siis tosiaan, me ollaan vähän eri alojen tutkijoita.

Elina: Ville Hakanen on taidehistorioitsija ja Henna on kulttuurihistorioitsija. Minä ja Jaakkojuhani ollaan historian tutkijoita, erityisesti antiikin ja antiikin jälkivaikutuksen parissa. Meitä kyllä kaikkia yhdistää tässä nimenomaan sukupuolentutkimuksen ja antiikin jälkivaikutuksen teemat ja intressit, jotka ovat meille yhteisiä.

Jaakkojuhani: Kyllä, ja sitten tämä synteesi, mitä me tästä saadaan ehkä rakennettua, tullaan julkaisemaan myöskin tämmöisessä suomenkielisessä tietokirjassa, jota me sitten kirjoitamme tässä myös. Eli siinä on meillä kaikilla kirjoittajilla lukuja, joissa on vähän tämmöisiä *caseja*. Se ei ole kaiken kattava opus, missä olisi käsitelty kaikki mahdolliset antiikin tarinat kärsivistä miehistä, mutta aika semmoiset keskeiset.

Jaakkojuhani: Ja ei ainoastaan siellä antiikin kontekstissa, että miten niitä on käsitelty, vaan sitten myöhemmässä jälkivaikutuksessa aina ihan nykypäivään asti. Mennään myöskin elokuvataiteeseen ja kuvataiteeseen.

Elina: Joo, just näin. Ei ole tarkoitus tosiaan koko länsimaiden kulttuurihistoriaa panna pakettiin tässä yhdessä kirjassa, mutta tuoda yhteen näitä meidän omia henkilökohtaisia tutkimusprojekteja ja omia erityisosaamisaloja, ja tehdä semmoisia tapaustutkimuksia.

Elina: Ja itse asiassa, siitä puheen ollen, ehkä voisi olla kiinnostavaa, jos me vähän avattaisiin sitä, että mitä ne on ne meidän omat erityisalat, tai miten me ollaan päädytty näiden aiheiden pariin, mistä tämä projekti sai alkunsa.

Elina: Siis lyhyesti ehkä tästä *Kivun kuva ja miehen malli* -hankkeesta yleisesti sen verran, että tässä on tarkoituksena tutkia antiikin kulttuurin vaikutusta ja erityisesti antiikin tarinaperinteen vaikutusta — eli kreikkalaisen mytologian ja roomalaisen historiankirjoituksen jättämiä jälkiä eurooppalaiseen ja länsimaiseen kulttuuriin, niin kirjallisuuden kuin visuaalisten taiteiden kuin esittävien taiteiden saralla.

Elina: Sen suhteen, että miten kipua on kuvattu, miten kärsimystä on kuvattu, ja ennen kaikkea, miten kivun ja kärsimyksen suhdetta sukupuoleen on käsitelty. Antiikissa sekä kreikkalaisessa mytologiassa että roomalaisessa historiankirjoituksessa on tällaisia hyvin voimakkaasti vaikuttaneita tarinoita, jotka ovat jättäneet jälkensä kristilliseen kulttuuriin ja myöhempään sekulaariinkin tarinankerrontaan. Me lähestymme sitä eri näkökulmista ja eri taidemuodoissa ja kulttuurimuodoissa, että miten ne ovat vaikuttaneet tapoihin kuvata kärsimystä ja sukupuolta.

Elina: Mutta haluatko, Jaakkojuhani, kertoa ensin, että miten sinä olet päätenyt tämän projektin pariin ja millaisia tutkimuksia sinä olet tehnyt aiemmin? Onko jotenkin nämä ruumiillisuuden, kehollisuuden ja sukupuolen teemat olleet merkittäviä sinun tutkijan työssä aikaisemminkin?

Jaakkojuhani: No, se mitä minä olen aikaisemmin tehnyt: olen tutkinut antiikin maskuliinisuutta ja sitten olen paljon tutkinut tätä ylipäättään, miten antiikin kirjallisuuden tarinoita myöhemmin käytetään, millaisiin eri tarkoitukseen — paitsi siellä antiikin maailmassa, niin myöskin myöhemminä vuosisatoina.

Jaakkojuhani: Muutama vuosi sitten julkaisin Routledgelle tutkimuksen Aleksanteri Suuren hahmosta ja hänen liitetystä tarinoistaan ja maskuliinisuudesta — siitä, miten niillä tarinoilla rakennetaan maskuliinisuuden ja mieheyden kuvia. Siitä minulla on tutkimus.

Jaakkojuhani: Siinä tutkimuksessa kärsimys ja kipu, tunneilmaisuus, olivat mukana, mutta eivät keskiössä. Kyllä ne askarruttivat sitä kirjoittaessa, ja nyt tässä projektissa on mahdollisuus keskittyä tähän puoleen. Tosin Aleksanteria ei ole tarkoitus minun tässä projektissa tutkia.

Elina: Aleksanterihan on varmasti loistava esimerkki juuri siitä, miten antiikki ja antiikin tarinankerronta ovat vaikuttaneet mieheyden malleihin ja maskuliinisuuden malleihin — ei pelkästään antiikissa, vaan läpi historian, eikö vaan?

Jaakkojuhani: Kyllä, ehdottomasti. Hän on siellä suurmieshistorian ytimessä. On muutama muukin tällainen — kohta niistä lisää — aika maineikas miehen malli, joita sitten käsittelen omissa tietokirjan luvuissani. Mutta sellainen, mikä tuli mieleen: mitäs sinulla ne aikaisemmat tutkimukset ja tämä projekti? Luulen, että tämä projekti on monien aikaisempien tutkimusten tuotosta.

Elina: Tein väitöskirjani roomalaisesta sotaepiikasta — siis eeppisen runouden tyyliä, joka oli Roomassa tosi suosittua keisarikauden ensimmäisellä vuosisadalla, eli karkeasti ottaen ensimmäisellä vuosisadalla ajanlaskun alun jälkeen. Se on sellaista runoutta, joka rakensi vahvasti Homeroksen

Ilias- ja *Odyssseia*-eeposten pohjalle, mutta ammensi usein aiheita ja teemoja Rooman historiasta. Väitöskirjani käsitteli sitä, miten siellä rakennettiin roomalaista identiteettiä.

Elina: Sotaepiikka on tosi hypermaskuliinista runoutta, jossa kuvataan urhojen sankaritöitä ja kärsimyksiä. Koska sota on niin keskeinen, myös ruumiillinen kipu on aika usein läsnä. Luulen, että kiinnostus heräsi jo siinä vaiheessa.

Elina: Nämä teemat ovat olleet myös postdoc-projekteissani läsnä. Olen tutkinut laajemmin roomalaista maskuliinisuutta juuri ensimmäisen vuosisadan lopulla erilaisissa runouden tyyllilajeissa. Ennen tätä projektia viimeisin postdoc-projektini käsitteli sukupuolta ja väkivaltaa antiikin mytologiassa — kreikkalaisessa mytologiassa — ja sitä, miten myyttejä ja tarinoita on uudelleen kerrottu roomalaisessa antiikissa, ja toisaalta miten niitä on käytetty nykykulttuurissa.

Elina: Eli siellä tavallaan tulivat yhteen kehollisuuden ja sukupuolen teemat sekä antiikin jälkivaikutus meidän päiviimme asti. Aika lailla orgaanisesti niiden kautta tämä projekti on muotoutunut, ja tuntuu, että tätä kautta pääsee pureutumaan moniin sellaisiin asioihin, jotka ovat pyörineet mielessä jo vuosien ajan aikaisemmin.

Jaakkojuhani: Tässähän tulee vähän se kysymys sitten, että miten meille — jos me tutkijan töitä tehdään — onko mitään tällaisia keho–kipu-kertomuksia, jotka ovat meitä inspiroineet? Onko se sitten kirjallisuutta, kuvataidetta, musiikkia, joka on pyörinyt meidän alitajunnassa?

Elina: Joo, tuo on hyvä ja vaikea kysymys, että mikä on inspiroinut. Tietenkin ensimmäisenä — en tiedä miten sinulla — mutta minulla ainakin ensimmäisenä tulevat mieleen muutamat tietyt myytit, sellaiset antiikin myytit, joihin huomaa palaavani uudestaan ja uudestaan.

Elina: Minulle itselle ehkä vaikuttavimpia... Kreikkalainen mytologia on valtavan väkivaltaista. Siellä on tosi paljon kärsimystä. Minulle itselle ehkä vaikuttavimpia ovat olleet tarinat Marsyaan nylkemisestä. Marsyas on kreikkalaisessa mytologiassa satyyri, joka haastaa Apollon hölmöyksissään musisointikilpailuun ja sitten häviää tietysti — ja rangaistuksena hänet nyljetään elävältä.

Elina: Eli siinä on hyvin raadollisesti ja yksityiskohtaisesti kuvattu kärsivää kipua. Sitten toinen, jota minä tämänkin projektin sisällä paljon pyörittelen ja tutkin, on tarina Niobesta ja hänen lapsistaan. Nioben seitsemän poikaa ja seitsemän tytärtä ammutaan nuolilla kuoliaaksi, koska heidän äitinsä on langennut hybrikseen ja loukannut jumalia.

Elina: Sielläkin on hyvin selkeä sukupuolen, tietynlaisen sukupuoliroolin ja maskuliinisuuden kuvaus kärsivän kehon kautta. Se on jäänyt mieleen. Voin puhua ehkä myöhemmin yksityiskohtaisemmin näistä, jos tulee tilaisuus.

Elina: Lisäksi Prokne ja Filomelan tarina, joka on aika harvinainen siinä mielessä, että useimmat kreikkalaiset myytit, joissa puhutaan silpomisesta ja ruumiin hajoamisesta, käsittelevät miesruumista. Mutta Prokne ja Filomelan tarinassa se on naisruumis, joka silpoutuu. Siinä yhdistyvät seksuaalinen väkivalta ja hyvin raadollinen silpomisen kuvaus, jossa Filomelalta leikataan kieli irti.

Elina: Sen jälkeen tarinassa on kostona lapsensurmaa ja paloittelua. Tarinat ovat hyvin hurmeisia. Ne ovat jääneet pyörimään mieleen, kuten varmaan monella muullakin, joka on ne joskus kuullut.

Elina: Niiden kautta on alkanut miettiä sitä, mitä itse asiassa näiden kivun, kärsimyksen ja rikotun ruumiin kautta pyritään kommunikoimaan. Millaisia erilaisia asioita ja arvoja siihen kivun kokemukseen liittyy? Miksi juuri kipu ja kärsimys ovat se väylä, jonka kautta viestejä kerrotaan?

Elina: Ja miten ylipäättään kivun kokemusta voi kuvata sanallisesti tai visuaalisesti, koska kreikkalainen mytologia tuo nämä usein yhteen. Meillä on kirjallisia versioita ja kuvallisia versioita.

Jaakkojuhani: Kyllä vain. Ja jos mietin, mitä minulle tulee mieleen antiikin kirjallisuudesta, niin Odysseuksen henkilöahmo. Hän on sankaritarinoiden ytimessä — siis Homeroksen versio Odysseuksen seikkailuista. Ja siinä toistetaan tosi paljon, että kukaan ei ole kärsinyt yhtä paljon kuin Odysseus. Ja myös se, että hän sitä kärsimystä ilmentää.

Jaakkojuhani: Hän itkee useassa kohdassa ja miestänsä kohtaloa. Ja sitä, että hän on nyt erossa vaimostaan Penelopesta. Se on myös tosi jännä siellä länsimaaisessa kulttuurissa.

Jaakkojuhani: Eli ihan ensimmäisissä sankaritarinoissa on tällainen sankari, jonka kärsimystä ja kipua kuvataan. Kyllä, joo. Sitä tuskaa.

Jaakkojuhani: Joo, niin sitten myöskin elokuvissa, mitä on nähnyt myöhemmin Hollywood-elokuvia. Ensimmäisenä Mel Gibsonin elokuvissa, niin niissähän kuvataan tosi paljon näitä sankarihahmoja. On se sitten *Apocalypto* tai *Braveheart* tai *Passion of the Christ*, joissa on tosi voimakkaana tämä ajatus siitä, että mies, joka kärsii. Ja niin kuin William Wallacen — Gibsonin itse asiassa näyttelemä hahmo — niin sehän loppuu hyvin siihen, että häntä sitten kidutetaan kuoliaaksi.

Jaakkojuhani: Ja se on ikään kuin selkeästi se hänen uhrinsa sitten itsenäisyyden alttarilla.

Elina: Tuosta tuli nyt mieleen, tai siis mainitsitkin tuon *Passion of the Christin*, niin varmasti Kristuksen kärsimys on yksi sellaisia tarinoita, joita me kaikki ollaan kuultu länsimaaisessa kulttuurissa ihan lapsesta asti, ja joka on tavalla tai toisella tehnyt vaikutuksen ja jäänyt mieleen ja muokannut sitä, mitä me ajatellaan kivusta — ja kivusta ja maskuliinisuudesta myös.

Jaakkojuhani: Ehdottomasti, ja se on alitajunnassa. Että pelkästään evankeliumien kuvaukset, mutta sitten juuri nämä kuvat Kristuksen kärsimyksestä, niin sehän on ihan... minne tahansa museoon tai kirkkoon menee, niin sehän on siellä.

Jaakkojuhani: Ja ennen kaikkea se uhrin antaminen, että joku uhraa itsensä. Ja sittenhän tietysti, varsinkin nationalismin aikakaudella, tämä oli se ajatus, että isänmaan puolesta mies uhraa elämänsä — sun puolesta.

Elina: Tässä projektissa myös kiinnostavia näkökulmia tulee siihen, että miten tuo tarina Kristuksen kärsimyksestä ja uhrautumisesta on saanut vaikutteita aikaisemmasta antiikin tarinaperinteestä. Eihän se ole tyhjästä syntynyt millään tavalla, vaan siellä voi nähdä vaikutuksia sekä kuvallisissa, visuaalisissa kuvauksissa että tarinarakenteessa kreikkalaisesta ja roomalaisesta kulttuurista ja tarinaperinteestä.

Jaakkojuhani: Joo, ja tässä onkin sitten tuo hahmo, mistä kohta puhunkin. Oliko muuten vielä tuossa — jos ajattelee kulttuuria, kirjoja, elokuvia — onko sinulla vielä, haluatko mainita jotain sellaisia?

Elina: No joo, siis minä olen jonkun verran käyttänyt feminististä elokuvatutkimusta välineenä juuri siinä viimeisimmässä, tätä edeltävässä tutkimushankkeessa.

Elina: Sitä kautta elokuvissa tietysti kiinnittää aika paljon huomiota juuri niihin ruumiillisuuden ja kärsimyksen teemoihin. Että minä tykkään body horror -genrestä ja siitä, miten ne ruumiin rajat hämärtyvät siellä. Mutta sitten myös sellainen visuaalinen kärsimys ja vähän niin kuin slasher-tyylinen.

Elina: Esimerkiksi Tarantino on ehkä paras esimerkki. Ne ovat sellaisia, jotka ovat jääneet mieleen, ja ne ovat jääneet mieleen juuri sen silpomistematiikan kautta, joka on hyvin keskeinen myös kreikkalaisessa mytologiassa. Että millä tavalla sen ruumiin hajoamisen kautta kommunikoidaan tiettyjä asioita.

Elina: Se kiinnostaa minua. Ja sitten kirjallisuudessa osa ihan tällaisista minun suosikkikirjailijoistani — Toni Morrison ja Margaret Atwood — ovat sellaisia, jotka toki käsittelevät sukupuolen ja ruumiillisuuden teemoja aika raadollisesti. Varmaan Morrisonin *Beloved*-romaani on sellainen, joka on ollut aika vavisuttava juuri siitä näkökulmasta, miten kivulla ja ruumiillisella kärsimyksellä on kommunikatiivista voimaa.

Elina: Ja sitten pitää mainita vielä Han Kangin *Vegetaristi*-teos, jota olen myös analysoinut mytologian uudelleenkirjoittamisen näkökulmasta yhdessä artikkelissa. On siellä ehdottomasti nykykulttuurissakin tällaisia uusia kertomuksia, jotka jollain tavalla ehkä tulkitsevat uudelleen niitä vanhoja kertomuksia ja sen takia puhuttelevat.

Jaakkojuhani: Esimerkiksi vaikka Tarantinoakin mieltii — tämä tietysti menee vähän sivuun — mutta kyllähän se Tarantinon loppuklimaksi, niin siellä on se oikeutettu kosto, hyvin väkivaltainen, missä veri lentää. Ja tässä tulee tästä Homeroksen uudesta versiosta hyvin voimakkaasti tämä sama, jossa sitten lopulta kaiken päähenkilön kärsiminen toteuttaa tällaisen jumalallisen oikeutetun koston. Täydellisen verilöylyn.

Jaakkojuhani: Haluatko vielä, Elina, kertoa vähän tästä — vähän spoilereita sen suhteen, että mitä satut käsittelemään tietokirjan luvuissa tai muuten vielä?

Elina: Joo, mielellään, koska tässä on vähän ympäröyvästi puhuttu tästä meidän projektista tai sen sisällöstä tähän mennessä, niin ihan kiva antaa vähän konkreettisempia esimerkkejä.

Elina: Meillä on siis tosiaan kaikilla neljällä hankkeen tutkijalla omat henkilökohtaiset projektit tässä hankkeen sisällä, ja sitten niiden lisäksi tehdään tämä yhteinen tietokirja. Tämä minun oma henkilökohtainen projekti tutkii nimenomaan juuri näitä kreikkalaisen mytologian silpomismyyttejä, joissa ruumiita pilkotaan palasiksi tai hajotetaan tavalla tai toisella.

Elina: Eli näistä nyt varmaan kuuluisimpia on juuri tuo Marsyaan nylkeminen, jonka mainitsin jo aiemmin.

Elina: Sitten Pentheus ja Orfeus, jotka bakkantit repivät kappaleiksi. Aktaion tulee omien metsästyskoiriensa raatelemaksi. Attiksen kastraatio.

Elina: Hippolytos hakkautuu palasiksi, kun jää karrynpyörien alle. Mutta siis tällaisia. Näitä on monia.

Elina: Ehkä tässä esimerkkinä — tai siis pyrin sanomaan vain sen, että näitä on lukuisia. Niitä yhdistää se, että tosi usein nämä kappaleiksi silvotut kehot ovat nuorten miesten kehoja. Ei aina, mutta usein.

Elina: Minua kiinnostaa nimenomaan se, millaista symboliikkaa siihen silvottuun mieskehoon antiikissa liittyi. Miten sitä kipua kuvattiin? Vai liittyykö siihen silpomiseen aina edes kipua? Ja millaisia muita asioita sen kautta voitiin kommunikoida?

Elina: Se, mikä on tosi kiinnostavaa, on se, että kreikkalaisessa mytologiassa tosi usein kipu näyttäytyy ansaittuna. Se on seuraus hybriksestä, juuri siitä ihmisten ylimielisyydestä ja piittaamattomuudesta jumalten laista, kuten se Marsias-esimerkki, jonka kerroin.

Elina: Ja siitä hybriksestä sitten rangaistaan silmittömällä kärsimyksellä, joka on usein nöyryyttävää ja häpeällistä. Minua kiinnostaa ennen kaikkea juuri se, että miten näitä kreikkalaisia silpomismyyttejä varioitiin ja kerrottiin uudestaan roomalaisessa kulttuurissa. Kun olen ensisijaisesti roomalaisen kulttuurin ja Rooman historian tutkija, ne olivat hirveän suosittuja Rooman varhaisen keisarikauden ajalla, ja niitä kerrottiin monien erilaisten taidemuotojen kautta.

Elina: Eli ei pelkästään kirjallisesti runoudessa, vaan myös kuva- ja veistotaiteessa näitä varioitiin paljon, teatterilavalla, tragediassa, pantomiimissa, mutta sitten ihan myös areenaviihhteessä. Eli on viitteitä siitä, että näissä speaktaakkelimaisissa julkisissa teloituksissa Roomassa joskus kerrottiin mytologisia tarinoita vähän niin kuin teatterimaisesti. Tämä tuomittu rikollinen saatettiin laittaa näyttämään tällaisen kappaleiksi silvotun myyttisen sankarin roolia.

Elina: Tämä on mielestäni tosi kiinnostavaa: miten roomalaisen kulttuurin ominaispiirteet — esimerkiksi roomalainen oikeus, massaviihde ja kärsimyksen speaktaakkelin luonne — vaikuttivat näihin kreikkalaisiin, paljon vanhempiin tarinoihin kivusta, kärsimyksestä ja maskuliinisuudesta. Maskuliinisuus oli tuohon aikaan Roomassa varhaisella keisarikaudella jollain tavalla murroksessa. Koko roomalainen kulttuuri oli murroksessa.

Elina: Poliittinen järjestelmä oli hiljattain muuttunut merkittävällä tavalla. Mielestäni nämä myös antavat aika herkullisen tilaisuuden pohtia sitä, miten tällaisten kärsimystarinoiden kautta pystyttiin kommunikoidaan ja ehkä jopa rakentamaan jonkinlaisia uudenlaisia tulkintoja maskuliinisuudesta.

Jaakkojuhani: Näetkö sinä — mikä tietysti kiinnostaa monia ja on tulkinnallista — että kuinka paljon tässä on kyse siitä, että viitataan yleisölle opetuksellisella puolella: että kyllä vaan, paha saa palkkansa, tai sellainen henkilö saa palkkansa, joka haastaa tai kyseenalaistaa yleiset normit?

Jaakkojuhani: Se haetaan selitys sille, että jos jollekin käy tosi huonosti, niin hän on varmaan tehnyt jotain tosi ikävää. Se kipu ja kärsimys, mitä nähdään ympärillä ja todellisuudessa, mitä silloinkin on eletty, niin jotenkin sille halutaan antaa selitys. Vai mistä tässä on kyse? Vai nostatetaanko tällaista empatian kykyä ihmisissä ja säälin tunteita — että on hyväksi, että ihminen kauhistuu siitä, miten Marsiaalle kävi?

Elina: No, minä ehkä näkisin, että tavallaan se opettavainen, didaktinen viesti ja sitten taas se viihdearvo eivät millään tavalla sulje toisiaan pois, vaan nimenomaan roomalaisessa keisariaikaisessa kulttuurissa ne kulkevat tosi vahvasti käsi kädessä. Ihmiset ovat olleet tosi tottuneita roomalaisessa kulttuurissa väkivaltaiseen viihhteeseen — juuri siihen areenaviihhteeseen — mutta sitten myös esimerkiksi teatterin tragedioiden tai pantomiimin kautta. Ne aiheet ovat olleet usein aika väkivaltaisia.

Elina: Mutta siihen väkivaltaan on usein liittynyt myös jonkinlainen pohjavire tai moraalinen tai didaktinen opetus tai viesti. Erityisesti kun puhutaan areenaviihhteestä: jos ajatellaan, että jonkun mytologisen tarinan kautta on kuvattu vaikkapa tuomitun rikollisen kuolemantuomio, joka on pantu

täytäntöön mytologisen tarinan kautta, niin totta kai siinä tulee yhteen kaksi asiaa. Siellä tulee se myytti, jonka ihmiset jo tuntevat, ja sen myytin opetus siitä, miten hybriksestä rangaistaan.

Elina: Ja sitten toisaalta siellä on ollut roomalaisen oikeuden näkökulma: ihmiset konkreettisesti näkevät, miten Rooman valtakunta rankaisee rikollisia ja suojelee kansalaisiaan. Ja tämä kaikki on ollut samaan aikaan jollain tavalla viihdyttävää. Sen sijaan, että kyse olisi ollut joko viihteestä tai opetuksesta, ne ovat tukeneet toisiaan tarinankerronnassa tosi vahvasti.

Jaakkojuhani: Kyllähän se, jos on kyse areenalla tapahtuvasta julkisesta teloituksesta, niin on tietysti haluttu osoittaa, että tämä on nyt täysin ansaittua.

Elina: Niin, tietysti, koska muutenhan se asettaisi vaaraan koko sen yhteiskunnan kudoksen, jos se ei olisi ansaittua.

Elina: Kysyt vielä myös tuosta meidän tietokirjastamme, niin minä kerron vielä lyhyesti.

Elina: Siinä minulla on esimerkiksi yksi luku, joka käsittelee tarkemmin juuri tätä Marsias-myyttiä — eli Marsiaan nylkemistä — ja Nioben poikien surmaa. Ja se on mielestäni kiinnostava sen takia, että kyseessä on kaksi aika erilaista kreikkalaista myyttiä, joista molemmat keskittyvät kipuun, kärsimykseen ja kehon tuhoamiseen. Mutta ne antavat aika erilaisen maskuliinisuuden mallin.

Elina: Eli Marsias on satyyri ja barbaari, barbaariselta Fryygian alueelta. Hän ei ole oikeastaan edes ihminen, eli hänet hyvin voimakkaasti toiseutetaan. Ja Marsias kuvataan usein taiteessa parrakkaana, melko lihaksikkaana, vähän vanhempana miehenä.

Elina: Ja sitten taas Nioben pojat ovat klassisia esimerkkejä kreikkalaisesta, klassisesta, sopusuhtaisesta nuoren miehen, kansalaismiehen kauneudesta. Eli paljon hauraampi ja haavoittuvaisempi mieheyden malli. Ja nämä molemmat ovat tosi vahvasti jättäneet jälkensä eurooppalaiseen kulttuuriin.

Elina: Niiden kuvakieltä voidaan nähdä sekä Kristuksen ristiinnaulitsemisen kuvauksissa — joista aikaisemmin puhuttiin — että muissa pyhimyskuvauksissa. Erityisesti tässä tietokirjaluvussa tarkastelen juuri sitä, miten Pyhän Sebastianuksen marttyrikertomuksessa ja sen visuaalisissa kuvauksissa varhaisessa modernissa taiteessa yhdistyvät toisaalta Marsiaan puuhun tai paaluun sidotun ja nyljetyn kehon kuvakieli ja toisaalta Nioben edustama hauras, nuori, efebinen mieskauneus — miten ne tulevat yhteen siellä.

Elina: Niin tällaisia teemoja siinä tietokirjassa käsittelen.

Elina: Mutta hei, kerro sinä puolestasi. Minä olen nyt ollut tässä äänessä.

Elina: Millaisia aiheita sinun omat tutkimuksesi tässä meidän hankkeessa käsittelevät? Kun minulla on tämä mytologia aika vahva, niin sinulla on enemmän se roomalainen eksemplaarisuus, eikö niin?

Jaakkojuhani: Kyllä vaan. Siinä on paljon tätä, että miten historiaa, menneisyyden tarinoita kirjallisuudessa kommentoidaan. Ei ainoastaan historiankirjoitus, vaan myöskin runoutta ja epiikkaa ja kaikkea mahdollista oikeastaan genreä, mitä on tarjolla.

Jaakkojuhani: Mutta siitä aineistosta, niin siellä on usein aika voimakas patriotismi, sen ajan patriotismi, *“Make Rome Great again”* -tyyppisesti. Eli miten siinä rakennetaan kuvaa tosimiehistä ja epämiehistä.

Elina: Eli voitko sinä avata ihan lyhyesti sitä, mitä se eksemplaarisuus tarkoittaa? Millaista on eksemplaarinen historiankirjoitus tai tarinankerronta?

Jaakkojuhani: Se lähtee siitä, että menneisyydessä on tarinoita, joista voi oppia asioita, joita jäljitellä. Tarinoita, anekdootteja, kertomuksia merkittävistä henkilöistä ja siitä, miten heidän suuruuttaan voi jäljitellä ja samaistua siihen. Ja myöskin toisaalta, jos on kyse konnista eikä sankareista, niin sitten vältetään heidän kaltaistensa ihmisten valintoja. Se on hyvin opettavaista — menneisyydellä on vahva tendenssi opettaa nykyajalle.

Jaakkojuhani: Ja sitten se on miesten kirjoittamaa, yläluokkaisten roomalaisten miesten kirjoittamaa. He keskustelevat siellä näillä aineistoilla ja sillä, miten he viittaavat näihin tarinoihin. Myöskin siitä, mitä todellinen mieheys on ja mitä sen tulisi olla.

Jaakkojuhani: Sitten siellä on tietysti se aika idealisoitu puoli. Eli voidaan aina kysyä, miten se heijastelee aitoa kivun kokemusta. Siellä voidaan kuvata miestä, joka ei ikään kuin koe mitään kipua tai täysin turruttaa itsensä, mutta tietysti faktuaalinen todellisuus on voinut olla toinen. Ja joskus nämä tarinat voivat olla hyvinkin fiktiivisiä. Me ei aina oikeastaan tiedetä, mikä osa tarinaa tai hahmoa on todellista ja mikä on vuosisatojen aikana lisättyä matskua.

Elina: Voitko antaa jonkun esimerkin jostain tarinasta siellä? Millaisiin kertomuksiin olet keskittynyt?

Jaakkojuhani: Yksi tosi keskeinen hahmo on roomalaisen konsulin Markus Atilius Reguluksen tarina. Hän siis taistelee Rooman puolesta, johtaa roomalaisia joukkoja Pohjois-Afrikkaan ensimmäisessä puunilaissodassa. Polybios on kreikkalainen historiankirjoittaja, ja hän on ehkä tarkin lähde Reguluksen edesottamuksiin.

Jaakkojuhani: Mutta yhtä kaikki hän kuitenkin voittaa aluksi, mutta sitten häviää ja jää sotavangiksi. Eli hän ei onnistu. Mutta sitten ne tarinat, jotka tekevät Reguluksesta relevantin ja ylipäättään kuuluisan — ja joihin viitataan myös antiikin jälkeen — kertovat, että sotavankina ollessaan karthagolaiset sanovat Regulukselle: “Okei, sinä voit mennä Roomaan neuvottelemaan senaattorien kanssa siitä, että he vapauttaisivat karthagolaisia sotavankeja, ja sillä myötä sinäkin saisit vapautesi. Sinut palautettaisiin Roomaan takaisin.”

Jaakkojuhani: No, Regulus vannoo valan, että hän on valmis tulemaan takaisin, jos hän ei saa toteutettua tätä sopimusta, jonka hän tekee vihollisen kanssa. Sitten hän menee Roomaan ja sanookin: “Jatkakaa sotaa, roomalaiset. Ette todellakaan vapauta karthagolaisia sotavankeja.”

Jaakkojuhani: Hän menee takaisin Karthagoon ja uhraa itsensä. Hän tietää, että joutuu kivuliaan kuoleman eteen, mutta se tehdään tasavallan, eli yhteisen hyvän vuoksi. Hän luovuttaa itsensä, elämänsä, ja alistuu kärsimykseen sen vuoksi, että tulevat sukupolvet saavat voiton.

Elina: Niin, ja tähän on juuri sellainen tarina, joka epäilemättä on jollain tavalla jättänyt jälkensä kristilliseen tarinankerronnan uhrautumiskuvastoon tai sanastoon, mistä puhuttiin aikaisemmin.

Jaakkojuhani: Joo. Siinä on tosi kiinnostavaa ensinnäkin se, miten nämä ei-kristityt roomalaiset runoilijat — esimerkiksi Horatius tai hänen nuoremmat aikalaisensa — kuvaavat Reguluksen kykyä kohdata kärsimys. Siinä on kaksi hyvettä, *fides* ja *patientia*, jotka korostuvat antiikin aineistossa.

Jaakkojuhani: *Fides* on hyve, joka liittyy uskollisuuteen esimerkiksi valoille, joita jumalten nimissä vannotaan. Sopimuksista pidetään kiinni — tosimes pitää sanansa, vaikka joutuisi sen jälkeen kärsimään. *Patientia* taas viittaa kykyyn kestää ja kohdata fyysinen kipu, ettei pakene taistelukentältä sen tähden, että voisi haavoittua pahasti ja kuolla.

Jaakkojuhani: Tämä Reguluksen tarina kiinnostaa myös myöhäisantiikin varhaiskristillisiä kirjoittajia. He antavat krediittiä tällaiselle pakanahahmolle ja näkevät hänet protomarttyyrinä, Kristuksen edeltäjänä. He argumentoivat Reguluksen avulla kristinuskon teologian oikeellisuutta ja toisaalta kristinuskon voimaa: että meillä ei ole vain Kristusta ja miespuolisia marttyyreitä, vaan myös nuoret pojat, tytöt ja naisetkin ovat kyenneet kohtaamaan pyövelin kunniakkaasti.

Jaakkojuhani: Eli tosi jännällä tavalla tämä Regulus on mukana myös varhaisen kristillisyyden itsemäärittelyssä. Ja kipu — kärsimyksen kokemus ja kärsimyksen narratiivi — on hyvin voimakkaasti osa kristinuskon tarinaa. Se, että Kristus kärsii ja antaa elämänsä, on kuitenkin aika ytimessä.

Elina: Sitten sinä tutkit myös tässä meidän tietokirjassa, muun muassa käsittelet sitä, miten nämä Reguluksen ja vastaavien roomalaisten eksemplaaristen tarinoiden vaikutukset ovat jatkuneet paljon pidemmällekin. Ne ovat aluksi muokanneet kristillistä tarinankerrontaa, mutta sitten ne ovat saaneet aika yllättäviä ilmenemismuotoja muuallakin.

Jaakkojuhani: Esimerkiksi kiinnostavan aineiston tarjoaa eurooppalainen maalaustaide — miten Reguluksen tarina kuvataan siellä.

Jaakkojuhani: Siellä on varhaisempi traditio, joka kuvaa Reguluksen aika avuttomana: hänet suljetaan tynnyriin ja kidutetaan. Mutta myöhemmässä, 1700-luvun puolivälistä lähtien, kuvataan sitä hetkeä, kun hän tekee päätöksen palata Karthagoon. Hänen perheensä, lapsensa ja senaattorit pyrkivät repimään häntä takaisin: “Älä nyt lähe Karthagoon, sinun ei tarvitse. Ei sinun tarvitse pitää tällaista lupautsa, jonka olet tehnyt raakalaismaisten karthagolaisten kanssa.”

Jaakkojuhani: Mutta hän on hyveellisempi kuin kaikki muut hänen ympärillään, ja tätä kuvataan maalauksissa.

Jaakkojuhani: Ja sitten myös kirjallisuudessa tämä Regulus on hahmo. Minulla on siinä myös Mucius Scaevolán tarina toinen, jota tarkastelen. Ja Scaevolahan on myöskin Rooman varhaishistoriaa, tai vielä varhaisempaa kuin Regulus, ehkä vielä vähän myyttillisempikin hahmo.

Jaakkojuhani: Hän on henkilö, joka dramaattisessa tilanteessa omistaa elämänsä sillä, että hän menee surmaamaan etruskikuninkaan, mutta hän jää kiinni. Ja sitten kun tämä etruskikuningas Porsenna sanoo, että “no mikäs sinä olet miehiäsi, miksi sinä olet täällä?”, niin hän näyttää tällaisen mieheyden performanssin Porsennan edessä ja polttaa uhrialttarilla olevassa tulella kätensä.

Jaakkojuhani: Ja ei ilmaise minkäänlaista kipua ja sanoo, että tällainen on roomalainen mies — roomalainen mies ei pelkää kipua.

Elina: Niin eli samalla tavalla kuin Reguluksen tarinassa — anteeksi kun keskeytin — mutta tässä huomaa sen, että samalla tavalla kuin Reguluksen tarinassa keskeistä vaikuttaa olevan se, että hän **valitsee** sen kivun ja kärsimyksen, kun hän voisi valita toisin.

Jaakkojuhani: Kyllä, että juuri siihen aineistoon, mikä sinulla on, se ei ole rangaistus hybriksestä, vaan se on valittu. Ja se on osa tällaista suurempaa pelastustarinaa — sillä on funktio. Eli eivät Regulus ja Mucius ole epäonnekkaita, vaan he saavat kuolemattoman maineen. He osoittavat miehuutta, *virtusta*, kuten Ateenassa on tämä keskeinen käsite, juuri sillä teolla ja vapaaehtoisella valinnallaan: he valitsevat ja kestävät kivun.

Jaakkojuhani: Ja tästä Muciuksen tarinasta — mielestäni se on tosi kiinnostavaa, ja Reguluksenkin — että ajattelin ulottaa sen myös Suomeen 1930-luvulle esimerkiksi: miten oikeistopiireissä suomalaisuutta ja oikeanlaista nationalistista ajattelua ja kansalaisuutta rakennetaan sillä, että tehdään rinnastuksia siihen, että suomalaiset ovat valmiita uhraamaan itsensä ja elämänsä ja alistumaan kärsimykselle isänmaan puolesta, kuten Mucius aikoinaan.

Elina: Toi on todella kiinnostavaa, että tavallaan se yhteys klassiseen kulttuuriin suomalaisessakin kulttuurissa on ulottunut noin pitkälle.

Jaakkojuhani: Kyllä, ja tämä tekee tästä tosi sellaista, että me emme vain tutki antiikin kontekstia itsessään — vaikka se on kiinnostavaa — vaan myös sitä, miten se on koko ajan ollut läsnä ja mukana rakentamassa niitä arvomaailman osasia, jotka edelleen ovat olemassa.

Jaakkojuhani: Tietysti antiikkiin viittaaminen ei ole jäänyt 1900-luvulle, vaan edelleen tässäkin ajassa. Ja myös maskuliinisuutta rakennettaessa saatetaan tehdä rinnastuksia vaikkapa Spartan miehiin ja siihen eetokseen, jonka oletetaan siellä vallinneen. Ja sitten sillä tehdään vaateita siitä, miksi arvomaailman pitäisi muuttua tai liikkua johonkin suuntaan.

Elina: Joo, nämä ovat kyllä edelleen hyvin ajankohtaisia aiheita. Hei, minusta tuntuu, että me voitaisiin keskustella näistä vaikka kuinka pitkään — ja keskustellaankin keskenämme vaikka kuinka pitkään. Mutta tämä on ehkä hyvä avaus meidän hankkeesta nyt tähän podcastin alkupuolelle.

Elina: Ja sitten toivottavasti Ville ja Henna kertovat enemmän omista tutkimusaiheistaan myöhemmässä vaiheessa. Kiitos Jaakkojuhani tästä keskustelusta.

Jaakkojuhani: Kiitos, tämä oli suuri ilo ja kunnia.

Minulle samoin. Ja kiitos kuulijoille — kuuntelitte siis Kivun kuva -podcastia, ja me palaamme linjoille uusien kiinnostavien asiantuntijavieraiden kanssa tulevaisuudessa. Kiitos!